

VAAZ

1. Vaazın Tanımı

Daha önce de belirtildiği üzere *vaaz*, “vaizler tarafından câmii ve mescid gibi yerlerde, bir topluluğu dinî ve ahlâkî konularda aydınlatarak, insanların manen gelişmesini sağlamak amacıyla yapılan konuşma”¹ demektir.

2. Vaazın Önemi

Vaizlik, peygamber mesleğidir. Zira İslâmiyetin ilk vaizi, Hz. Peygamber’dir. Ondan sonra da vaaz geleneği aralıksız bir şekilde devam etmiş ve etmektedir.

Hz. Peygamber (s), “Sen öğüt vermeyi sürdür; zira öğüt, mü’minlere fayda verir.”² talimatı gereği, insanlar uygulasa da uygulamasa da bir irşad yöntemi olarak vaaz yapmayı devam ettirmiştir. Bu âyette, öğüt ve nasihatın mü’minlere fayda vereceği vurgulanmaktadır. Medine döneminde nazil olan, “Onlar, kalplerindekileri Allah’ın bildiği kimselerdir. Onlara aldırış etme, kendilerine öğüt ver ve içlerine işleyecek dokunaklı söz söyle.”³ âyetinde ise, münafıkların da öğüt ve nasihatten etkilenebileceğine işaret vardır.⁴ “Rabbinin yoluna doğru bilgi ile ve güzel bir anlatımla çağır! Onlarla en güzel biçimde mücadele et! Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapanları da doğru yolda olanları da en iyi bilendir.”⁵ âyeti de vaazın önemini ortaya koyan ve yöntemini öğreten bir mesajdır.

Hz. Peygamber (s), vaazı o kadar önemsemiştir ki, hem insanlara vaaz etmeyi salık vermiş⁶ hem de Müslümanlar arasında kadın erkek ayrımı yapmaksızın onlara sürekli öğüt ve nasihatte bulunmuştur. Hatta kadınların devamlı olarak mescidde bulunmaları zor olduğundan, onlar için özel zaman bile ayırmıştır.⁷

Bizatihi Kur’ân’ın kendisi, başlı başına bir vaiz ve bir vaazdır. Bu konuda Kur’ân’da “Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, göğüslerde olan sıkıntılara bir şifa, mü’minlere de bir yol gösterici ve rahmet gelmiştir.”⁸ ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadeler, Kur’ân’ın bir öğüt ve nasihat membaı olmasının yanı sıra kalplerdeki hastalıklara, özellikle de şirk hastalıklarına şifa kaynağı olduğunu göstermektedir.

3. Vaaz Hazırlama

Türkiye’de vaazlar, vaizler tarafından hazırlanmaktadır. Bu bağlamda, başarılı ve verimli bir vaaz hazırlamak için şu aşamaların takip edilmesi gerekir:

3.1. Vaaz Konusunun Belirlenmesi

Tıpkı hutbede olduğu gibi, vaazın da başarısı, iyi bir konu seçimine bağlıdır. Bu istikamette, konu seçiminde dikkat edilecek hususlar şunlardır:

¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, c. II, s. 228; Isfehânî, *Müfredât*, s. 876; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. XV, s. 345; Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, s. 248; Akalın v.dğr., *Türkçe Sözlük*, s. 2463; Hasan Cirit, “Vaaz”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2012, c. XLII, s. 404.

² Zâriyât 51/55.

³ Nisâ' 4/63.

⁴ Çetin, *Hitabet ve İrşad*, s. 171.

⁵ Nahl 16/125.

⁶ Müslim, “İlm”, 16; Tirmizî, “Sevâbü'l-Kur’ân” 14; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 6.

⁷ Buhârî, “İlm”, 36.

⁸ Yûnus 10/57. Bu hususta başka bir âyet için bkz. Nûr 24/34.

- Vaaz konusu, güncel olmak zorundadır.

- Cuma vaazlarında konu, hafta boyunca yapılan gözlem neticesinde belirlenir. Fakat haftanın belli günlerinde aynı câmii veya mescidde vaaz yapılıyorsa, hitap edilen insanlara fayda sağlayacağına inanılan bir kaynak eser takip edilebilir.

-Vaaz konusu, muhatapların ihtiyacına uygun olmalıdır. Bu çerçevede vaazda, insanlık ailesinin ve Müslümanların karşılaştıkları problemler ve problemlere ilişkin İslâmî çözüm önerileri ele alınabilir. Ayrıca vaazda, İslâm inanç ve ibadet esaslarını belli bir plan dâhilinde Müslümanlara anlatmak da mümkündür.

-Vaaz konusu, vaazın verileceği yöreye ve cemaatin kültür seviyesine uygun olmalıdır. Bu istikamette, köyde yapılacak bir vaaz ile şehirde yapılacak vaaz arasında belirgin bir farkın olması son derece doğaldır. Zira köydeki insanların ihtiyaç ve beklentileri ile şehirdekilerinki farklı olabilir. Bu nedenle vaaz, beklentileri karşılama gayretinde olmalıdır.

- Vaaz konusu belirlenirken, vaazın türünü de dikkate almak gerekir.⁹ Bu kapsamda, Cuma vaazı ile bayram vaazının veya haftanın belli günlerinde düzenli olarak bir câmii ya da mescidde yapılan vaazın aynı olamayacağı gayet açıktır.

3.2. Vaaz Kaynaklarının Belirlenmesi ve Bilgi Toplama

Vaaz kaynaklarının tespitinde ve vaazla ilgili bilgi toplamada şu konulara dikkat edilir:

- Başarılı bir vaazın temel kaynakları, Kur'ân âyetleri ve Hz. Peygamber'in (s) hadisleridir.

- Belirlenen vaaz konusuyla ilgili âyet ve hadisler tespit edilir.

- Tespit edilen âyetler hakkındaki açıklamalar için tefsirlere bakılır.

- Tespit edilen hadisler hakkındaki izahlar için hadis kaynaklarına bakılır.

- Siyer ve İslâm Tarihi ile ilgili kaynaklardan vaaz konusuyla uyumlu örnekler bulunur.¹⁰

- Belirlenen konu hakkında kitap, makale, vaaz, hutbe gibi daha önce yapılmış çalışmalardan istifade edilir.

3.3. Vaaz Planı

Etkili bir vaazın başarısındaki en önemli unsurlardan birisi, iyi bir plan dâhilinde hazırlanmış olmasıdır. Zira bir vaaz, ortalama 45 dakika sürer ve bu sürenin bir plana göre değerlendirilmesi, vaazın verimliliği açısından çok önemlidir. Bu istikamette vaazda şöyle bir planın takip edilmesi önerilebilir:

- *Vaaz duâsı*: Vaaza isti'âze, besmele, hamdele, salvele ve âyet ve hadislerden oluşan kısa bir duâ ile başlanır.

- *Giriş bölümü*: Vaaza dikkat çekici ve ustaca bir giriş yapılır. Vaaz konusuyla ilgili bir kıssa veya hadise anlatılarak başlanılabilir.

⁹ Çetin, *Hitabet ve İrşad*, ss. 173-175.

¹⁰ Çetin, *Hitabet ve İrşad*, s. 175.

- *Gelişme bölümü*: Bu bölüm, âyet ve hadislerle, İslâm ve insanlık tarihindeki gerçek ve dikkat çekici örneklerle işlenmek zorundadır. Bu noktada örnek olay açısından, Kur'ân kıssalarından istifade edilebilir.¹¹ Çünkü onlar tarihi gerçekliklerdir.¹² Aksi takdirde vaazda, insanlara Kur'ân ve Sünnet'te olmayan ve tarihi gerçekliklerle bağdaşmayan şeyler anlatmak son derece yanlış ve günahtr.

Bu bölümde ayrıca, vaazda ele alınan konuların uygulanmasının veya uygulanmamasının fayda ve zararları üzerinde durulur.

Vaaz tek taraflı bir konuşma olduğu için vaiz, gelişme bölümünde, cemaatin muhtemel sorularına cevap oluşturabilecek bir yaklaşımla konuyu aktarmalıdır.

- *Özetleme ve sonuç bölümü*: Ortalama 4-5 dakika olan bu bölümde, vaazın başından beri anlatılan hususlar özetlenir, gerekli sonuçlar çıkarılır, cemaate tavsiye, öğüt, nasihat ve ikazlarda bulunulur.

- *Duâ ve vaazın tamamlanması*: Vaazın, cemaatin durumuna göre yapılacak 3-5 cümlelik duâ ile bitirilmesi son derece uygun olur.¹³

Bu plan dâhilinde arz olunan bir vaaz, hedeflenen en üst faydayı temin etmeye namzet bir vaazdır.

3.4. Vaazın Yazıya Geçirilmesi

Vaazın yazıya geçirilmesinde dikkat edilecek hususlar şunlardır:

- Sade, akıcı, açık ve anlaşılır bir üslup tercih edilir.
- Kısa cümleler kurulur.
- Cümleler, konuşma formatında düzenlenir.
- Gereksiz yabancı kelimeler, kapalı sözler ve ahlâka aykırı ve ciddiyetten uzak ifadeler kullanılmaz.
- Cümleler, hitap edilen cemaat ile ilgili olmalıdır.
- Vaazda, âyetlerin yerleri, hadislerin kaynakları ve yararlanılan diğer eserlerin bilgileri mutlaka belirtilir.¹⁴ Bu çerçevede, âyetler için sure adı ve âyet numarası, hadisler için hadis âliminin adı, ilgili hadisin bâb adı ve bâb numarası verilir. Diğer kaynaklar için de bilimsel kaynak gösterme sisteminden istifade edilir.

4. Vaazın Sunulması

Etkili ve başarılı bir vaazın sunulmasında dikkat edilecek hususlar şunlardır:¹⁵

- Vâiz, mutlaka bir plan dâhilinde konuşmalıdır.
- Vâiz, hazırlıksız olarak konuşmamalıdır.

¹¹ Kur'ân kıssaları hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Kara, *Bireysel ve Toplumsal Açından Kur'ân Kıssaları*, Üniversite Yay., Samsun 2018; Mustafa Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", *İslâmî İlimler Dergisi*, Çorum 2014, yıl. 9, c. 9, sy. 1, ss. 69-102; Mustafa Kara, "Kur'ân Kıssalarının Anlaşılması", *Günümüzü Tefsir Problemleri*, ed. Ali Karataş ve Yunus Emre Gördük, Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018, ss. 207-228.

¹² Hûd 11/120; Yûsuf 12/111; Kehf 18/13; Kasas 28/3; v.dğr.

¹³ Çakan, *Dinî Hitâbet*, s. 31.

¹⁴ Çetin, *Hitâbet ve İrşad*, ss. 127, 129-130.

¹⁵ Çetin, *Hitâbet ve İrşad*, ss. 177-181.

- Vâiz, mahalli şive ile değil, İstanbul Türkçesiyle konuşmalıdır. Ancak, vaaz konusuyla ilgili fıkra vs. anlatılırken, özgünlük açısından yöresel şiveler kullanılabilir.

- Vaazda okunan âyet ve hadislerin kaynakları belirtilir. Bu durum, vaaza karşı cemaatin güvenini artırır.

- Vaazda okunan âyet ve hadislerin metinleri doğru telaffuz edilmeli, kekelememeli, mümkünse ezberden okunmalıdır.

- Vâiz, muttaki ve özü-sözü bir insan olmalı, söylediklerine önce kendisi inanmalı ve onları uygulamalıdır.

- Vaazda vâizin hedefi, insanlara Yüce Allah'ın (cc) dinini anlatarak O'nun rızasını kazanmak olmalı, hiçbir dünyevi beklenti içerisinde olmamalıdır.

- Vaazda kullanılacak dil, sade, akıcı ve açık olmalıdır.

- Vaazda sert, kaba ve kırıcı sözlerden kaçınılır.

- Vaazda kullanılan cümleler gayet kısa olmalıdır.

- Vâiz, konuşma üslubuna dikkat etmelidir.

- Vâiz, gereksiz el-kol hareketi yapmamalıdır.

- Vâiz, kılık-kıyafetine dikkat etmelidir.

- Vaazda şahsiyet yapılmamalıdır. Bu kapsamda, kişileri suçlayıcı ve hedef gösterici ifadelerden kaçınılmalıdır. Zira önemli olan kişi ya da kişiler değil, zihniyettir. Gerekliyorsa cemaatin dikkati, kötü bir zihniyete çekilebilir ve ilgili konuda insanlar uyarılabilir.

- Vaazda, cemaat içinden bir kişi veya gruba sataşmak, laf atmak doğru değildir. Hele hele câmii ve mescidde cemaatin arasında bulunmayan kişilere hitap etmek ve onlara sataşmak hiç doğru değildir.

- Vaazda siyasete girmek yanlıştır. Zira hitap edilen insanlar arasında her siyasi kanaatten insan bulunabilir. Bu nedenle vaiz, tarafsız olmalı ve sadece İslâm'ı anlatmalıdır.

- Vaazda ele alınan konularla güncel hadise ve sorunlar arasında ilişki kurulmalıdır.

- Vaazda bid'at, hurafe ve mantık dışı hikâyelerden kaçınılmalıdır. Bu çerçevede vaazdaki örnekler, uzun insanlık tarihinde cereyan eden ve bu doğrultuda Kur'ân'da anlatılan kıssalardan seçilmelidir. Çünkü onlar hem tarihi gerçeklikler¹⁶ hem de adeta insanlık tarihinin bir panoraması gibidirler. Yoksa vaazda, insanlara Kur'ân ve Sünnet'te olmayan ve tarihi gerçekliklerle bağdaşmayan şeyler anlatmak son derece yanlış ve günahtır.

- Vaazlar bıktırıcı olmamalı, cemaatin ilgi ve alakası dikkate alınarak, belli aralıklarla yapılmalıdır.

- Vaazın son kısmında konu ana hatlarıyla özetlenmeli, genel bir değerlendirme yapılmalı ve birkaç cümlelik duâ ile vaaz tamamlanmalıdır.¹⁷

- Vaaz, ezândan önce yapılıyorsa, ezân okunmaya başlar başlamaz mutlaka bitirilmelidir.

¹⁶ Hûd 11/120; Yûsuf 12/111; Kehf 18/13; Kasas 28/3; v.dğr.

¹⁷ Çetin, *Hitabet ve İrşad*, ss. 177-181.

5. Vaaz Duâsı

* الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ *
 * صَلُّوا عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ * صَلُّوا عَلَى طَيْبِ قُلُوبِنَا مُحَمَّدٍ * صَلُّوا عَلَى شَفِيعِ ذُنُوبِنَا مُحَمَّدٍ *
 رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاخْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي *
 * سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ *
 * سُبْحَانَكَ لَا فَهْمَ لَنَا إِلَّا مَا فَهَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْجَوَادُ الْكَرِيمُ *
 قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْكَرِيمِ : بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ [.....] صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ *
 وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : [.....] صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ *

Örnek Vaaz: Sevgi ve Saygı

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْكَرِيمِ : بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ اللَّهُ رِزْقًا وَسِعًا
 * وَالْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ * صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ *
 وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيُقَرِّرْ كَبِيرَنَا * صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

Pek aziz ve muhterem kardeşlerim! Gününüz mübarek olsun! Yüce Rabbim, bu kıymetli zaman diliminin bereketinden, kendisinin lütuf ve inayetinden ziyadesiyle istifade edebilmeyi hepimize nasip eylesin! Bugünkü vaazımızda “sevgi ve saygı” konusunu işleyeceğiz. Rabbim, söyleyeceklerimizi doğru bir şekilde söylemeyi, siz dinleyen kardeşlerime de doğru biçimde anlamayı nasip etsin inşaallah.

Muhterem Mü'minler!

Toplumsal kardeşliği, birlik ve beraberliği sağlamada son derece önemli etkisi olan iki kavram, iki güç vardır: Bunlar; sevgi ve saygıdır.

Sözlükte “insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu”¹⁸ manasına gelen *sevgi* kavramı Arapça’da *hubb* ve *vüdd* kelimeleriyle ifade edilmektedir. *Hubb*, “sevgi”¹⁹ anlamına gelmektedir, doğuştan var olan bir duygudur²⁰ ve *buğzun* zıddıdır. *Vüdd* ise, “seveni kendinden geçirecek derecede coşkulu sevgi,²¹ istek,²² sonradan elde edilen sevgi²³” manalarına gelmektedir.

Sosyal ahlâkın özünü oluşturan *sevgi*, “düşmanı dosta çeviren, düşmanlık ve kin derelerini kurutan güçlü bir duygudur. Sevgi duygusu hem aktif hem de pasif niteliklidir; bu duygu hem seven hem de sevilen boyutlara sahiptir.” “Tahılın tanesi, kalbin içinde

¹⁸ Akalın v.dğr., *Türkçe Sözlük*, s. 2081.

¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. IV, ss. 6-9; Isfehâni, *Müfradât*, ss. 214-215.

²⁰ Bayraktar Bayraklı, *Kur'ân Ahlâkı*, Bayraklı Yay., İstanbul 2011, s. 216.

²¹ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâki Ğavâmidit-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1995, c. II, s. 1470.

²² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. XV, ss. 177-178; Isfehâni, *Müfradât*, s. 860.

²³ Bayraklı, *Kur'ân Ahlâkı*, s. 218.

pıhtılaşmış kan" anlamlarına da gelen *sevgi* kelimesi yeşerip büyümeye müsait bir tohum gibidir ve bireyleri kalbin içi ile birbirine bağlayan yüksek bir güce sahiptir. Nasıl ki tohum bitkinin özü olup toprağa atılınca yeşeriyorsa, insanın özü olan sevgi de gönüller arasında yeşerip büyüdükçe kardeşlik, birlik ve beraberlik içerisinde yaşayan bir toplum meydana gelecektir. Zira bireysel ve toplumsal mutluluk ağacının kökü, gönüllerdeki sevgi tohumundadır. İnsanın saldırganlık içgüdüsünü terbiye eden en güçlü otoritelerden birisi olan gönüllerdeki sevgi tohumunu tahrip edenler, insanı ve toplumu vahşileştirmekte, insanî ve ahlâkî değerlerden uzaklaştırmaktadırlar.²⁴

"Kişinin iyi olduğunu bildiği veya zannettiği şeyi istemesi"²⁵ anlamına gelen *muhabbet*, sevginin sosyalleşmiş halidir. İman ve iradenin merkezinde sevgi vardır.²⁶ Hz. İbrâhîm'in (s) dilinden dökülen, "Ben batanları sevmem"²⁷ sözü, imanla sevginin ne denli iç içe olduklarını göstermektedir.

Kur'ân, muhabbeti dinî hayatın temeli olarak zikretmektedir. Bu kapsamda Kur'ân'da, "Onu (bebek Musâ'yı) sandığın içine koy ve denize (Nil'e) bırak ki, deniz onu kıyıya atsın da kendisini, hem bana hem de ona düşman olan birisi (Firavun) alsın. Sana da ey Mûsâ! Sevilesin ve gözetimimde yetiştirilesin diye tarafımdan bir sevgi bırakmışım"²⁸ ifadeleri yer almaktadır. Bu âyette zikredilen *muhabbet*, küçük bir bebek olan Mûsâ'yı düşmanın sarayında büyüten, daha sonra da firavunun zulüm ve işkenceye dayalı despot sisteminin sonunu getiren sevgidir.

Sonradan kazanılan ve seveni kendinden geçirecek düzeydeki coşkulu sevgiyi ifade eden *vüdd* düzeyine ulaşmanın yöntemi, "İman edip sâlih amellerde bulunanlara gelince, Rahmân onlar için bir sevgi yaratacaktır."²⁹ âyetinde belirtildiği üzere, iman etmek ve bu iman gereği olan sâlih amelleri işlemektir. Ayrıca bu âyetten şu sonuçları çıkarmak da mümkündür:³⁰

i. Sevginin kaynağı Yüce Allah'tır.

ii. Yüce Allah, sonradan elde edilecek veya sonradan yaratacağı sevginin şartlarını, iman etmek ve sâlih amel işlemek şeklinde belirlemiştir.

iii. İman ile sâlih amel, sevgiye dönüşüp insanla Yüce Allah'ı, insanlarla insanları kaynaştırıp yakınlaştırmakta, kin ve düşmanlıkları yok etmektedir.

Sevilmeye en fazla layık olan Yüce Allah'tır.³¹ Yüce Allah'ı sevmenin en temel ölçüsü, Hz. Peygamber'e (s) tâbi olmak ve onun yolunu izlemektir.³² Kul Rabbini sevdiği gibi Rabbi de kulunu sever.³³ İnsanın Yüce Allah'ı sevmesi, O'na saygı gösterip itaat etmesi ve O'nun rızasını istemesidir. Yüce Allah'ın kullarını sevmesi ise, onları ödüllendirmesi, övmesi ve

²⁴ Bayraklı, *Kur'ân Ahlâkı*, s. 216-217.

²⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. IV, s. 8; Isfehânî, *Müfredât*, ss. 214-215.

²⁶ Bayraklı, *Kur'ân Ahlâkı*, s. 217.

²⁷ En'âm 6/76.

²⁸ Tâhâ 20/39.

²⁹ Meryem 19/96.

³⁰ Bayraklı, *Kur'ân Ahlâkı*, ss. 218-219.

³¹ Bakara 2/165.

³² Âl-i 'Imrân 3/31.

³³ Mâide 5/54.

kendilerinden razı olmasıdır.³⁴

Sevgi duygusunun zemini kaygandır. Hiçbir sevgi, Allah sevgisinden üstün olamaz. Yüce Allah'ın sevgisine denk tutulan sevgi, insanı şirke götürebilir. Bu hakikat, Kur'ân'da şu şekilde dile getirilmektedir: "Bazı insanlar, Allah'tan başkalarını Allah'a denk tanrılar edinirler. Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a olan sevgileri daha güçlüdür. Keşke zalimler, azabı gördüklerinde anlayacakları gibi bütün kuvvetin Allah'a ait ve Allah'ın azabının da çok şiddetli olduğunu önceden anlayabilselerdi."³⁵

Hangi sevginin insanı şirke götüreceği de şu âyette ifade edilmektedir: "De ki: Şayet babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesata uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve beğendiğiniz meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah, fâsıklar topluluğunu asla hidayete erdirmez."³⁶ Bu âyette Yüce Allah, adeta sevilen objeye göre sevginin dozunu ayarlamakta, bu doğrultuda bireyin sosyal ve ekonomik çevresini oluşturan sekiz değerden söz ederek, mü'minlerin bu değerleri Allah, Peygamber ve O'nun yolunda mücadeleden daha sevgili tutmamalarını, aksi takdirde şirke girmiş olacaklarını beyan etmektedir.³⁷ Bu uyarının, insanın sevgi beslediği objelerle konumunu yeniden gözden geçirmesi noktasında yol gösterici bir nitelik taşıdığı aşikârdır.

Sevgi, tevhîd için, kardeşlik için, birlik ve beraberlik için son derece önemli toplumsal bir değerdir. Bu hakikati Hz. Peygamber (s), şöyle dile getirmektedir: "Amellerin en üstünü Allah için sevmektir."³⁸ "Sevdiğini Allah için sevmek, yerdiğini Allah için yermek imandandır."³⁹ "Küçüklerimize merhamet etmeyen/sevgi göstermeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir."⁴⁰ "Sizden biriniz, kendisi için sevip istediğini kardeşi için de sevip istemedikçe, gerçekten iman etmiş olmaz."⁴¹ "İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız."⁴² Bu hadisler, toplumsal kardeşliğin, birlik ve beraberliğin tesis edilmesi adına sevginin önemini vurgulaması açısından anlamlıdır. Zira İslâm'ın kuşatıcı sevgi anlayışını toplumsal düzeyde hâkim kılmadıkça, tevhîdin öngördüğü kardeşliği, birlik ve beraberliği sağlamak mümkün olmayacaktır. "Allah, onların kalplerini sevgi ile birleştirdi. Şayet yeryüzündeki şeylerin tamamını harcasaydın, sen onların kalplerini birleştiremezdin. Fakat Allah, onların kalplerini sevgi ile birleştirdi. Şüphesiz Allah, mutlak kudret sahibi ve hikmeti sonsuz olandır."⁴³ âyeti, sevginin gücünü ortaya koymasına bakımından son derece manidardır.

Sevgiden yoksun bireylerin güzel ahlâk sahibi olmaları da imkânsızdır. Dolayısıyla güzel ahlâk, kardeşlik, birlik ve beraberlik adına sevgiyi tüm toplumda yaymak, toplumun bütün fertlerinin öncelikli görevlerindedir. Bu çerçevede çocuk ve gençlere verilecek eğitim,

³⁴ Zemaşşerî, *Keşşâf*, c. I, s. 211.

³⁵ Bakara 2/165.

³⁶ Tevbe 9/24.

³⁷ Bayraklı, *Kur'ân Ahlâkı*, ss. 219-221.

³⁸ Nesâî, "Sünnet", 21.

³⁹ Buhârî, "İmân", 1.

⁴⁰ Tirmizî, "Birr", 15.

⁴¹ Buhârî, "İmân", 7; Müslim, "İmân", 71, 72.

⁴² Müslim, "İmân", 94; Ebû, Dâvûd, "Edeb", 13.

⁴³ Enfâl 8/63.

akıl-iman-sevgi üçlüsünü esas almalıdır.⁴⁴ Unutmamak gerekir ki, insan sevgiye, hava ve su kadar muhtaçtır.

Sözlükte “değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimse veya varlığa karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan duygu, hürmet, ihtiram; bir kişi, düşünce, eylem ya da başarıya yüksek değer vermekten doğan özel duygu”⁴⁵ anlamlarına gelen *saygı* kavramı Arapça’da *hürmet* kelimesiyle ifade edilmektedir. *Hürmet*, “riayet edilmesi, yerine getirilmesi gereken, ihlali yasak olan, ödev, hak”⁴⁶ manalarına gelmektedir. Yine *hürmet* kelimesiyle aynı kökten olup “korkmak, çekinmek”⁴⁷ anlamlarına gelen *ihtirâm* kavramı da Türkçe’de *saygı* manasında kullanılmaktadır.

Saygı, insanlar tarafından kutsal, üstün, değerli, yaşlı ve yararlı bulunana karşı gösterilen bir duygudur. Bu bağlamda Yüce Allah, *saygı* gösterilmeye layık en yüce otoritedir. Nitekim “Yüce Allah’a *saygı* gösterme, O’nu yüceltme, O’nun azabından ve hoşnutluğunu kaybetmekten korkma, çekinme, O’nun âyetlerine karşı duyarlı olma, O’na karşı sorumluluk bilincine sahip olma veya karşı gelmekten sakınma”⁴⁸ gibi anlamlara gelen *ta’zîm*, *ta’zîr*, *havf*, *haşyet* ve *takvâ* kavramları Yüce Allah’a gösterilmesi gereken bu derin *saygıyı* ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Fetih sûresinde zikredilen *ta’zîr* ve *tevkîr* kelimeleri,⁴⁹ müfessirlerce “Yüce Allah’a *saygı* gösterme ve O’nu yüceltme” şeklinde açıklanmıştır.⁵⁰

Takvâ kavramı da Kur’ân’da zikredildiği hemen her âyette, “Yüce Allah’a karşı *saygı* gösterme ve O’nun koyduğu kuralları ihlal etmekten sakınma” anlamlarını içermektedir.⁵¹ “Bu böyle! Kim Allah’ın hükümlerine *saygı* gösterirse bu, Rabbi katında kendisi için bir hayırdır. Haramlığı bildirilenlerin dışında bütün hayvanlar size helal kılındı. Artık putlara tapma pislüğünden ve yalan sözden kaçının. Allah’a yönelen, O’na ortak koşmayan kimseler olun! Kim Allah’a ortak koşarsa, sanki gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir. Bu böyle! Her kim de Allah’ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvâsından (Allah’a karşı gelmekten sakınmasından)dır.”⁵² âyetlerinde *takvânın ta’zîm* ile anlam ilişkisine dikkat çekilmektedir. Bu çerçevede Yüce Allah’ın koyduğu kanunlara riayet etme, emirlerini yerine getirme, yasaklarından kaçınma ve âyetlere karşı duyarlılık gösterme gibi tutum ve davranışlar, kalplerin takvâsından addedilerek, aslında *ta’zîmin takvâdan* doğduğuna vurgu yapılmaktadır.⁵³

Diğer taraftan bireyin Yüce Allah’a karşı *saygı* göstermesi, ona yaratılıştaki lütfedilen ahlâkın fitrî boyutuyla da ilgili bir meseledir. Zira Yüce Allah her insanı tevhîde uygun bir fitratta yaratmıştır. Bu noktada tevhîd eksenli iman aslî, bundan sapma ise arızî bir

⁴⁴ Bayraklı, *Kur’ân Ahlâkı*, s. 219.

⁴⁵ Akalın v.dğr., *Türkçe Sözlük*, ss. 2047-2048.

⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. IV, ss. 94-100; İsfehânî, *Müfredât*, ss. 229-230.

⁴⁷ İsfehânî, *Müfredât*, ss. 229-230; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. IV, s. 96.

⁴⁸ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, c. V, ss. 76-77, 179-181; c. X, ss. 74-79, 199-200; İsfehânî, *Müfredât*, ss. 283-284, 303, 555-556, 573.

⁴⁹ Fetih 48/9.

⁵⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c. XXVI, ss. 74-75; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, Mısır 1964, c. V, s. 55.

⁵¹ Mustafa Çağrı, “Saygı”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2009, c. XXXVI, s. 211.

⁵² Hacc 22/30-32.

⁵³ Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, c. III, s. 509.

durumdur. En güzel biçimde yaratılan ve bunun gereği olarak da fitrat ve güzel ahlâkını muhafaza derdinde olan insana yakışan, aslî olana sarılmak, arızî olandan kaçınmaktır.

Âlimlere saygı göstermek de takdir edilen ve güzel ahlâkın korunmasına katkı sağlayan bir davranıştır. Zira insanlara Yüce Allah'ın âyetlerini ve O'nun kutlu elçisinin örnek hayatını aktaranlar, topluma yol gösterme, liderlik yapma, hak ve hakikati açıklama konumunda olan âlimlerdir. Bir toplumda böylesi kıymetli insanların olması bir nimet, olmaması ise bir felakettir. Hz. Peygamber'in (s) ifade ettiğine göre, "Yüce Allah ilmi kullardan soymak suretiyle çekip almaz. Ancak ilmi, o toplum içerisindeki gerçek âlimleri almak suretiyle ortadan kaldırır. Toplumda hiçbir âlim kalmayınca insanlar, birtakım cahilleri rehber edinirler ve onlara sorular sorarlar. Onlar da bilir bilmez verdikleri fetvalarla hem kendileri sapıtır hem de başkalarını sapıtırlar."⁵⁴ Kuşkusuz burada sözü edilen gerçek âlimler, tüm samimiyetiyle ve sadece Yüce Allah'ın rızası için insanlara yol gösteren, rehberlik eden değerli insanlardır. Yoksa insanlara yol gösterme adı altında dünyevî birtakım menfaatlerin peşinde koşan, inananların manevî duygularını istismar eden, bilir bilmez insanları şirke düşüren, Müslümanların aleyhine gayr-i müslimlerle işbirliği yapan kimseleri, "âlim" sıfatıyla yan yana getirmek dahi yanlıştır. Onlar da bilmelidirler ki, bu yaptıklarıyla belki dünyada bazı imkânlarla kavuşabilirler; fakat ahirette kesinlikle hüsrana uğrayacaklardır. Güzel ahlâk sahibi insanların bu zavallılara yapabileceği en büyük iyilik, kendilerine gittikleri yolun yanlışlığını uygun bir lisanla anlatmaktır.

Toplumda yaşça büyük olanlara saygı göstermek de İslâm'ın önemle üzerinde durduğu hususlardandır. Bu konuda Hz. Peygamber'in, "Küçüklerimize sevgi, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir"⁵⁵ sözü son derece manidardır. Bugün Müslüman gençlerin büyüklerine yeteri kadar saygı gösterdiğini söylemek çok zordur. Maalesef televizyon ve internetin yetiştirdiği bu genç bireyler, -istisnaları hariç olmak üzere- İslâmî ve insanî değerlerden uzak bir anlayışla büyümektedirler. Bu nedenle hem küçüklerin büyüklere saygı göstermeleri hem de çocukların İslâmî ve insanî değerlerle yetişmeleri için, bu genç insanlara güzel bir İslâm terbiyesi verilmesi şarttır. Zira bu eğitimle donatılan bireyler, İslâm'ın diğer kurallarına riayet etmenin yanı sıra büyüklere saygı göstermeyi de ihmal etmeyeceklerdir. Bu eğitimden yoksun olan insanlarda ise, bencillik, ferdiyetçilik ve hazcılık gibi İslâm'a aykırı duygular gelişecektir. Bu duyguların esareti altına giren kişiler, ana-babayı ve kendisinden büyük olan diğer fertleri sadece bir birey olarak vasıflandıracaklardır. Hatta bu insanlar ana-babalarını bazen insan olarak dahi göremeyebilirler. Nitekim çocukların ve gençlerin son derece ilgi ile takip ettiği bir televizyon dizisinde, bir "köpek" ailenin babası rolünü üstlenmektedir.⁵⁶ Bu diziyi takip eden genç bireylerin zihnindeki "baba" tasavvurunu bir düşünün! Bir düşünce eylemini de "dünyaya gelmesine vesile oldukları ciğerpare yavrularını televizyon ve internetin sınırsız, bir o kadar da kontrolsüz dünyasına terk ederek kendi dünyevî haz ve ihtiraslarını tatmin etme peşinde koşan anne-babalar" gerçekleştirsin.

Hiçbir anne-baba, Yüce Allah'ın (cc) "Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı

⁵⁴ Buhârî, "İlm", 34; Müslim, "İlm", 13, 14.

⁵⁵ Tirmizî, "Birr", 15.

⁵⁶ https://tr.wikipedia.org/wiki/Sihirli_Annem#Son_Kadro, 01.01.2020.

insanlar ve taşlar olan ateşten (cehennemden) koruyun."⁵⁷ fermanını unutmasın. Bu doğrultuda anne-babaların birinci görevi, çocuklarını İslâm terbiyesi ile güzel ahlâk üzere yetiştirmektir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s) de vurguladığı üzere anne-babaların çocuklarına bırakabileceği en güzel miras, İslâm terbiyesi ve güzel ahlâktır.⁵⁸

Öte yandan bugünün küçükleri, yarının büyükleri olacaklarını düşünerek yaşlılara iyi davranmak ve onlara saygı göstermek durumundadırlar. Zira onlar da yarın küçüklerinden saygı görmek istiyorlarsa, bunu yapmak zorundadırlar. Zaten güzel ahlâk da bunu gerektirir. Unutmamak gerekir ki, ne ekersen, onu biçersin.

İster bir düşünce, isterse insanlara fayda sağlayan, onların hayatlarını kolaylaştıran bir icat olsun, değerli ve yararlı olan her şeye saygılı olmak gerekir. Bu noktada düşünce kadar düşüncenin sahibi; icat kadar mucit de önemlidir. Dolayısıyla herhangi bir düşünce hakkında kanaat ortaya koyarken, düşünce sahibinin konu bağlamındaki bütün yazıp çizdiklerine vâkıf olup bütüncül bir bakış açısıyla meseleyi tahlil etmek gerekir. Aksi takdirde parçacı yaklaşımlarla sağlıklı sonuçlara ulaşmak mümkün değildir. Hele hele Müslüman bir kişi, bir başka Müslüman'ın görüş ve düşüncelerini eleştirirken daha bir özenli davranmak zorundadır. Zira yapılan eleştiriden zuhur edecek olası bir tahribat, sadece düşüncenin sahibini değil, Müslümanların zihnindeki "İslâm âlimi" kimliğini de doğrudan etkileyecektir. Nitekim son dönemlerde İslâm âlimlerinin, özellikle medya üzerinden birbirlerine karşı yaptıkları katı eleştiriler, insanların zihninde birtakım soru işaretlerine neden olmakta ve Müslümanların birlik, beraberlik ve kardeşliğine zarar vermektedir. Yapılan eleştirilere bir şekilde taraf olan insanlar, dünya gözüyle hiç görmedikleri, bırakın konuşmayı, yan yana bile gelmedikleri kişiler hakkında sû-i zanda bulunmaktadır. Bunun bir kısmının dünyada, ama daha önemli kısmının ahirette hesaplaşmaya konu olacak bir kul hakkı olduğu unutulmamalıdır. Akıl sahibi mü'min birey, düşünceleri eleştirirken, görüşlerine katılmasa da bir insan olarak düşünce sahibine saygı duymak, ona karşı âdil davranmak ve güzel ahlâkın gerektirdiği ilke ve erdemleri duygu ve düşüncelerine yansıtmakla mükelleftir. Çünkü güzel ahlâk, bireyin âdil olup olmadığının da bir göstergesidir.⁵⁹ Bu nitelik kişiye, ötekine karşı tutumu bağlamında daha önemli bir sorumluluk yüklemektedir.

İcatlar konusunda da benzer bir yaklaşım geliştirmek, Müslüman'ın görevlerindedir. Burada önemli olan mucidin kimliği değil, ortaya çıkan eserin insanlara katkı sağlayıp sağlamadığıdır. Bu noktada insan sağlığına, doğaya ve tabiattaki canlılara zararı olmayan, İslâmî ve ahlâki değerlere aykırılık teşkil etmeyen ve insanlara fayda sağlayan her türlü icat, gayr-i müslimler tarafından bile yapılsa, Müslümanlarca kullanılabilir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s) ifadesine göre, "İlim Müslüman'ın yitik malıdır; onu nerede bulursa alır."⁶⁰ Bu hadisi, "ilelebet gayr-i müslimlerin icatlarıyla hayatınıza kolaylık sağlayın" şeklinde anlamak son derece yanlıştır. "Varsa bir buluş, ondan hareketle yenilerini ve daha güzelini siz icat edin, ey mü'minler" biçiminde anlamak gerekir. Bugün maalesef Müslümanlar,

⁵⁷ Tahrîm 66/6.

⁵⁸ Müslim, "Âdâb", 27.

⁵⁹ Osman Şahin, *Fetvâ Âdâbı*, DİB Yay., Ankara 2016, ss. 46-47.

⁶⁰ Tirmizî, "İlm", 19; İbn Mâce, "Zühd", 17.

hayatlarını kolaylaştırma adına daha ziyade gayr-i müslim bireylerin ortaya koydukları icatları kullanmaktadırlar. Bu durum, Müslümanların elindeki trilyonlarca miktarda paranın gönüllü bir şekilde gayr-i müslimlere teslim edilmesi demektir ki, bu acı bir gerçektir. Bu acı gerçek, ilk emri “oku!”⁶¹ olan bir dinin mensupları olarak Müslümanlar tarafından, yeniden düşünölmeye ve ivedi bir şekilde gereği yapılmaya muhtaç bir konudur.

Sonuç olarak, Müslüman bir birey, Yüce Allah’a, O’nun ilâhî emir ve yasaklarına, insanlara ve doğaya saygı göstermek, Allah’ın (cc) yarattığı varlıklara da sevgi ve şefkatle davranmak zorundadır. Ancak bu şekilde Yüce Allah’a karşı sorumluluklarının bilincinde olan bir kul olunabilir. Yine toplumsal kardeşliği, birlik ve beraberliği tesis etmek de toplumun fertleri arasında sevgi ve saygıyı yaymakla mümkündür.

Yüce Rabbim, bugünün insanlarına sevgi ve saygının hâkim olduğu bir toplum inşa etmeyi lütfeyesin!

Rabbim, hepimize Kur’ân’ı hakkıyla okuyup anlamayı ve yaşamayı nasip etsin!

Rabbim, bizlere Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed’in (s) örnek hayatını rehber edinmeyi nasip eylesin.

Rabbim, ailelerinize huzur, vücutlarınıza sıhhat, hastalıklarınıza şifa, kazançlarınıza bereket versin.

Her şey gönlünüze, gönlünüz Hakk’a göre şekillensin. Allah, yar ve yardımcınız olsun! Gününüz mübarek olsun! Allah’a emanet olunuz, muazzez kardeşlerim.

Allah rızası için el-Fâtîha!

---

⁶¹ ‘Alak 96/1-3.